

ТЕМА № 20

**ПРОВАДЖЕННЯ
У СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ
ІНОЗЕМНИХ ОСІБ**

*Кафедра цивільного права та процесу
НАВС*

Навчальна мета: розкриття основних принципів та правил провадження у справах за участю іноземних осіб у цивільному процесі України. ЗВО повинні: ознайомитись з правовим становищем іноземних осіб у цивільному процесі України та їхніми процесуальними правами і обов'язками; вивчити особливості підсудності судам України цивільних справ з іноземним елементом; зрозуміти порядок звернення суду України із судовими дорученнями до іноземних судів чи інших компетентних органів іноземних держав; ознайомитись з процесом виконання в Україні судових доручень, що надаються іноземними судами; розглянути проблеми та практику застосування міжнародної правової допомоги у цивільному процесі, зокрема з точки зору міжнародних договорів і національного законодавства. ЗВО повинні вміти аналізувати конкретні ситуації, пов'язані з участю іноземних осіб у судових процесах в Україні, а також застосовувати знання щодо міжнародної правової допомоги та судових доручень у практичних умовах.

Виховна мета: сприяти формуванню наукового світогляду, моральних, естетичних та інших якостей особистості, виховувати активність до одержання знань майбутнього фахівця, прищеплення інтересу до вивчення дисципліни.

Розвивальна мета: розвивати інтелектуальні здібності, культуру мовлення та спілкування, пам'ять, увагу, уяву, творчий склад мислення, спостережливість, активність, самостійність, логічне осмислення основних понять та термінів, вміння сприймати та аналізувати матеріал, прищеплювати ЗВО навички раціональних способів пізнавальної діяльності з зазначеної теми.

Нормативно-правові акти:

- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. (в ред. Закону від 03.10.2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
- Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
- Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
- Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#n42>
- Про визначення територіальної підсудності справ: Розпорядження Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 02.09.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2710740-14#Text>

План:

- ⦿ Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі України.
- ⦿ Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом.
- ⦿ Звернення суду України із судовим дорученням про надання правової допомоги до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави.
- ⦿ Виконання в Україні судових доручень.
- ⦿ Проблеми та практика застосування міжнародної правової допомоги у цивільному процесі.

1. Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі України

Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцем є особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

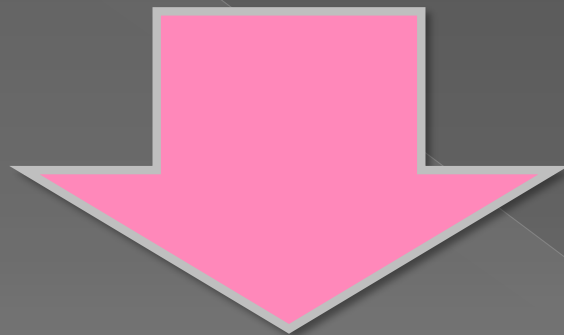
Особа без громадянства – особа, яка не розглядається як громадянин будь-якою державою в силу дії її закону.

Поширення національного режиму у цивільному судочинстві на іноземців ґрунтується на принципі безумовності і не пов'язане з їх проживанням в Україні.

Норми цивільного процесуального закону, яким визначені правила процесуальної правоздатності та дієздатності, підвідомчості, підсудності, процесуального становища осіб, які беруть участь у справі, та інші права та гарантії, поширюються на іноземців не залежно від того, чи передбачено законодавством їх держави рівнозначні права для громадян та юридичних осіб України.

2. Підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом

У міжнародному цивільному процесі категорія «підсудність» застосовується для визначення розподілу компетенції між судами існуючої у державі системи розгляду цивільних справ, а також компетенції судів щодо вирішення справ з іноземним елементом, тобто міжнародної підсудності.

*Закон України «Про міжнародне приватне право»
від 23.06.2005 р. у статтях 75-78 визначає загальні
правила підсудності*

Суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках:

- якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків, коли підсудність справ судам України є виключною;
- якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи - відповідача;
- у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;
- якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні;
- якщо у справі про відшкодування шкоди позивач - фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа - відповідач - місцезнаходження в Україні;
- якщо у справі про спадщину спадкодавець у момент смерті був громадянином України або мав в Україні останнє місце проживання;

- ❑ дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України;
- ❑ якщо у справі про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим особа мала останнє відоме місце проживання на території України;
- ❑ якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України;
- ❑ якщо справа проти громадянина України, який за кордоном діє як дипломатичний агент або з інших підстав має імунітет від місцевої юрисдикції, відповідно до міжнародного договору не може бути порушена за кордоном;
- ❑ якщо у справі про банкрутство боржник має місце основних інтересів або основної підприємницької діяльності на території України;
- ❑ в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України.

Підсудність судам України є виключною у таких справах з іноземним елементом:

- ❑ якщо нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України, крім справ, що стосуються укладення, зміни, розірвання та виконання договорів, укладених в рамках державно-приватного партнерства, зокрема концесійних договорів, згідно з якими нерухоме майно є об'єктом такого партнерства, зокрема об'єктом концесії, а спір не стосується виникнення, припинення та реєстрації речових прав на такий об'єкт;
- ❑ якщо у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні;
- ❑ якщо у справі про спадщину спадкодавець - громадянин України і мав в ній місце проживання;
- ❑ якщо спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видачі свідоцтва (патенту) в Україні;
- ❑ якщо спір пов'язаний з реєстрацією або ліквідацією на території України іноземних юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців;

- якщо спір стосується дійсності записів у державному реєстрі, кадастрі України;
- якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України;
- якщо справа стосується випуску або знищення цінних паперів, оформлених в Україні;
- справи, що стосуються усиновлення, яке було здійснено або здійснюється на території України;
- в інших випадках, визначених законами України.

Загальні правила територіальної юрисдикції (підсудності), за якими:

- ❑ позов до фізичної особи може бути пред'явлений до суду за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом;
- ❑ позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань;

*діють і щодо цивільних справ з іноземним елементом
(ст. 27 ЦПК України)*

До справ з участю іноземців застосовуються **правила виключної підсудності**, згідно з якими позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини; позови про зняття арешту з майна пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини; позови кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, пред'являються за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини; позови до перевізників, що виникають з договорів перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти, пред'являються за місцезнаходженням перевізника.

Правила виключної підсудності поширюються також і на інші категорії справ, визначених ст. 30 ЦПК України.

Підсудність справ за участю громадян України, якщо обидві сторони проживають за її межами, а також **справ про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України**, визначається суддею Верховного Суду, визначеним у порядку, передбаченому ст. 33 ЦПК України, одноособово.

У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом може бути визначено і за угодою сторін (ч. 2 ст. 496 ЦПК України).

**3. Звернення суду України із
судовим дорученням про надання
правової допомоги до іноземного
суду або іншого компетентного
органу іноземної держави**

У разі якщо в процесі розгляду справи суду необхідно вручити документи, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави, *суд України може звернутися з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч.1 ст. 498 ЦПК України).*

Доручення – звернення (доручення, прохання, запит - залежно від вимог міжнародного договору України) компетентного органу, у тому числі судове доручення про надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів тощо.

Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затверджена наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54
[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text)

Доручення суду України надсилається у порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - Міністерству юстиції України, яке надсилає доручення Міністерству закордонних справ України для передачі дипломатичними каналами (ч.2 ст. 498 ЦПК України).

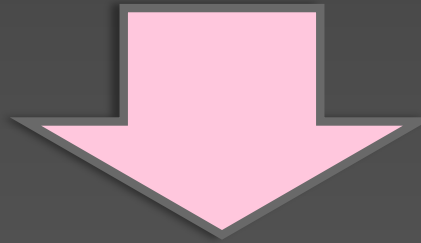
Виконання міжнародних договорів України щодо надання міжнародної правової допомоги у цивільних справах (вручення документів, отримання доказів, визнання та виконання судових рішень) здійснюється Міністерством юстиції України та його головними територіальними управліннями в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (далі – головні територіальні управління юстиції), місцевими судами України (далі – суди України) та, за потреби, іншими органами державної влади.

Суди України у питаннях міжнародної правової допомоги взаємодіють із компетентними органами іноземних держав через головні територіальні управління юстиції та Міністерство юстиції України.

Головні територіальні управління юстиції, у свою чергу, співпрацюють з іноземними компетентними органами через Міністерство юстиції України, яке відповідно до міжнародних договорів виконує функції центрального органу України з питань надання міжнародної правової допомоги у цивільних справах.

Відповідно до ст. 499 ЦПК України зміст і форма судового доручення про надання правової допомоги мають відповідати вимогам міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо такого договору не укладено, то мають відповідати таким вимогам:

- у судовому дорученні про надання правової допомоги зазначаються:
 - назва суду, що розглядає справу;
 - за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, - посилення на його положення;
 - найменування справи, що розглядається;
 - прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, а також інші дані, необхідні для виконання доручення;
 - процесуальне становище осіб, щодо яких необхідно вчинити процесуальні дії;
 - чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити;
 - інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення;

- ❑ **судове доручення про надання правової допомоги оформлюється українською мовою. До судового доручення додається засвідчений переклад офіційною мовою відповідної держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України;**
- ❑ **судове доручення про надання правової допомоги, процесуальні та інші документи, що до нього додаються, засвідчуються підписом судді, який складає доручення, та скріплюються гербовою печаткою.**

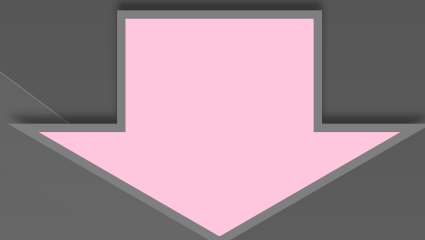
4. Виконання в Україні судових доручень

Виконання доручень – це правова допомога, правила щодо обсягів і порядку надання якої встановлюються міжнародними конвенціями і двосторонніми договорами України.

Наприклад, Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15.11.1965 р., Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах від 18.03.1970 р. тощо.

Суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів, допиту сторін чи свідків, проведення експертизи чи огляду на місці, вчинення інших процесуальних дій, переданих їм у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а якщо міжнародний договір не укладено - дипломатичними каналами.

Виконання судового доручення здійснюється відповідно до ЦПК України. На прохання іноземного суду процесуальні дії можуть вчинятися під час виконання судового доручення із застосуванням права іншої держави, якщо таке застосування не суперечить законам України.

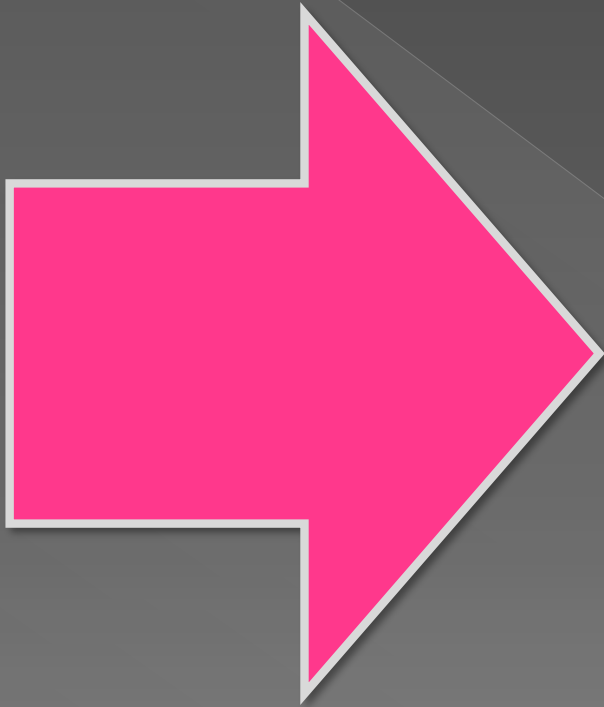
Аналіз вітчизняної судової практики з питань виконання судових доручень вказує, що **переважна частина доручень стосується** вручення судових документів на території України, а саме: повісток, процесуальних документів, рішень тощо.

Також непоодинокі випадки звернення з проханням допитати осіб, забезпечити докази, зокрема шляхом їх витребування, провести експертизу чи огляд на місці та вчинити окремі процесуальні дії, наприклад обстежити житлові умови відповідача у справах про позбавлення батьківських прав тощо.

5. Проблеми та практика застосування міжнародної правової допомоги у цивільному процесі

***Судове доручення не приймається до виконання,
у разі якщо воно:***

- може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці;
- не належить до юрисдикції цього суду;
- суперечить законам або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Незважаючи на доволі просту та зрозумілу процедуру звернення з дорученням іноземного суду, при виконанні такого доручення в Україні може виникнути низка проблем.

Основною причиною, яка перешкоджає виконанню судових доручень іноземних держав, є неможливість установити місце проживання, фактичне перебування особи, якої стосується таке доручення. Це насамперед пов'язано з внутрішньою міграцією, а також з умисним уникненням негативних наслідків, які можуть настати для особи, стосовно якої складено відповідне доручення.

У випадку, коли немає можливості виконати доручення іноземного суду, воно повертається без виконання із зазначенням причин та в супроводі відповідних документів, що це підтверджують.

Для запобігання випадкам невиконання судових доручень органу запитуючої держави необхідно навести в дорученні якомога більше відомих контактних даних особи, зокрема: адресу місця реєстрації, місця проживання, робочу адресу, телефонні номери, електронну пошту тощо. Чим більше відомих контактних даних буде зазначено, тим більше шансів, що відповідна особа врешті-решт буде належним чином повідомлена.

Зважаючи на викладене, пошук та встановлення таких даних доцільно здійснювати та контролювати зацікавленим особам (як правило, позивачеві у справі в іноземному суді).

Доручення іноземного суду про вручення виклику до суду чи інших документів виконується у судовому засіданні або уповноваженим працівником суду за місцем проживання (перебування, місцем роботи) фізичної особи чи місцезнаходженням юридичної особи.

Виклик до суду чи інші документи, що підлягають врученню за дорученням іноземного суду, вручаються особисто фізичній особі чи її представникові або представникові юридичної особи під розписку.

У разі якщо немає можливості виконати доручення іноземного суду, суд України у порядку, встановленому міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або якщо міжнародний договір не укладено - дипломатичними каналами, повертає таке доручення іноземному суду без виконання із зазначенням причин та подає відповідні документи, що це підтверджують.

Судове доручення про вручення документів громадянину України, який проживає на території іноземної держави, може бути виконано працівниками дипломатичного представництва чи консульської установи України у відповідній державі. Такі документи особа отримує добровільно. Вручення документів здійснюється під розписку із зазначенням дня вручення, підписується посадовою особою та скріплюється печаткою відповідної закордонної дипломатичної установи України.